Diskuse

Po stopách „krvavých průvodců“ Jiřího Padevěta

Tomáš Dvořák

PADEVĚT, Jiří: *Krvavé finále: Jaro 1945 v českých zemích*. Praha, Academia 2015, 691 strana, ISBN 978-80-200-2464-0;

PADEVĚT, Jiří: *Krvavé léto 1945: Poválečné násilí v českých zemích*. Praha, Academia 2016, 692 strany, ISBN 978-80-200-2600-2.

Recenzovat na stránkách odborného časopisu dílo, které je samo velmi skoupé na vymezení svých cílů, otázek a pracovních postupů, postrádá řadu základních atributů odborné práce, a navíc se programově zříká interpretace, je nesnadné a standardním způsobem vlastně nemožné. Mediální a společenský ohlas Padevětových průvodců, který autorovi a jeho dílu propůjčuje velkou autoritu při výkladu moderních českých dějin, však zakládá oprávnění a možná i nutnost dílo kritické reflexi podrobit, a to i s delším než obvyklým časovým odstupem od jeho vydání.

U řady problémů, které se při listování průvodci Jiřího Padevěta vynořují, se recenzent ocitá v pasti mezi potřebou vyjádřit se a respektem k tomu, že jejich tematizace, a tím méně nalezení odpovědí, nebyly zřejmě cílem a účelem těchto publikací. Tím ovšem naléhavý pocit, že jde o opomenuté příležitosti si některé otázky alespoň položit, nezmizí. Základním problémem je již zmíněný fakt, že zvolený žánr a jeho zásady nejsou v žádném z Padevětových svazků definovány, o čemž vypovídá již minimalistický rozsah úvodních pasáží, které neobsahují ani

dostatečnou reflexi dosavadního výzkumu a jeho potíží, ani dostatečný ediční servis, a už vůbec ne teoreticko-metodologická východiska. Zjednodušeně řečeno tak průvodce postrádají relevantní návod k použití.

Není třeba zpochybňovat záměr a motivy autora, který v knihách i ve svých jiných vystoupeních míří k popularizaci a k rozšíření povědomí o rozsahu a všudypřítomnosti násilí, které v roce 1945 zasáhlo české země. To, že tak autor činí ve snaze o společenský prospěch a v zájmu ozdravné sebereflexe národní minulosti, je zřejmé, a dokonce si troufnu rovnou konstatovat, že publikace tyto cíle naplňují.

Následující kritické úvahy se tak budou týkat především toho, zda a jak recenzované publikace posunují historické poznání a jaké problémy otevírají, co tyto publikace a jejich způsob prezentování poznatků přinášejí z hlediska historické kultury a rozvoje kultury historického poznání, a v neposlední řadě jaká je úroveň jejich redakčního a edičního zpracování. Činím tak s přesvědčením, že také kultura podání a šíření vědomostí je důležitou společenskou hodnotou, zejména v časech intenzivně pocítované krize informační kultury. Obávám se, že v tomto ohledu recenzované knihy nesou také nezanedbatelný kontraproduktivní potenciál.

Nová opakování starých chyb: absence kritiky informací

Jiří Padevět dílo představuje jako svého druhu první souhrnné zpracování tematicky, minimálně v dané šíři zachycených případů. Bohužel v rámci shromažďování poznatků nedošlo k jejich kritické reflexi ani k systematické inventuře. Průvodce absolutně rezignují na kritiku literatury a pramenů. Okupační i poválečné zločiny jsou však součástí látky, která podléhala po desetiletí trvajícím procesům tabuizace, ideologické manipulace, a zejména nesourodého a nerozlišovaného vrstvení odborné, vzpomínkové a ideologické tradice. Četné tehdejší události jsou předmětem letitých kontroverzí, týkajících se dokonce samotné jejich reálné existence (jako například otázka záměrného zabíjení brněnských obyvatel při jejich vyhnání z Brna), nebo přinejmenším pokud jde o rozsah násilí a interpretaci motivů a okolností.

Jiří Padevět tuto situaci neproblematizuje, a tím bohužel přispívá k další petrifikaci tradic, u nichž už často nikdo neví, kde se vlastně vzaly.¹ Zaměříme-li se

1 Komplex problémů spojených se vznikáním odbojové paměti a mytologie po druhé světové válce reflektoval již v době svých výzkumů Jan Tesař (viz např. SERINEK, Josef – TEŠAŘ, Jan: *Česká cikánská rapsodie*, sv. 3. Praha, Triáda 2016, s. 29–39).

na *Krvavé léto*, kde se jako recenzent pohybuji ve známějším badatelském terénu, je nasnadě, že shromažďování informací probíhalo velmi nesystematicky. Jako kostru tu posloužily práce Tomáše Staňka a edice, jež Staněk vydal společně s Adrianem von Arburgem, které dohromady patří k nemnoha odborně prověřeným dílům k dané problematice.² Průvodce však nerozlišují mezi vahou odborných publikací, kritických edicí či za různých okolností pořízených svědectví. Se stejnou vážností jako na odborné práce odkazuje autor na amatérské weby, z nichž už cesta k dalším zdrojům nevede. Autor se s pofiderními informačními zdroji spokojuje často, a to i tam, kde existují odborně způsobilější nebo autentičtější alternativy. Typickým, i když co do možných důsledků méně závažným příkladem reprodukce nepodložených informací je čerpání z publikace Stanislava Bimana a Romana Cíleka *Poslední mrtví, první živí*,³ která sama o sobě dodnes představuje zajímavý přehled poznatků, u nichž se obecně zhruba ví, odkud je autoři získávali. To ovšem nesnímá z autora s odbornými ambicemi povinnost zdroje dohledat a ověřit, nebo problém alespoň reflektovat a čtenáře na něj upozornit.

Hromadění informací také nepředcházela inventura existujících edic vzpomínek a svědectví pamětníků, zejména těch, které vycházejí z vyhnaneckého prostředí a jsou částečně použity v *Krvavém létě*. Ani zde se autor nepokusil vyhodnotit je jako specifický typ pramene a čerpá z nich nahodile tehdy, když mu absence či neznalost jiných zdrojů nedovoluje postupovat jinak. Nepoložil si přitom otázky, které by měly každého kriticky myslícího historika při podobné práci pronásledovat. Proč máme například u některých událostí zmínky z německých i českých zdrojů, zatímco k jiným jen z českých, nebo naopak jen německých, respektive pouze z úředních, nebo jen vzpomínkových zdrojů?

Nevyužita tak zůstala již sama příležitost inventarizovat a konfrontovat množství incidentů, o kterých máme povědomí pouze z vyhnanecké tradice nebo pouze z československých úředních pramenů či z jiné lokální tradice, respektive u kterých je naopak možnost různé pramenné výpovědi srovnávat a identifikovat případné kontroverze. U některých hesel vychází autor pouze z jednoho typu zdroje a ignoruje existenci dalších, byť publikovaných, a tedy veřejně dostupných pramenů. Unikají mu tak i možné souvislosti mezi jednotlivými případy. Například v knize *Krvavé léto* mezi případy č. 5 a 13 v kapitole „Karlovarský kraj“ existuje podle vyhnaneckých

2 STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu–srpnu 1945*. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1996; TÝŽ: *Tábory v českých zemích 1945–1948*. Šenov u Ostravy, Tilia 1996; TÝŽ: *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2005; ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů*, sv. II/1: *Duben–srpen/září 1945. „Divoký odsun“ a počátky osidlování*. Středokluky, Zdeněk Susa 2011; TÍŽ (ed.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů*, sv. II/3: *Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Středokluky, Zdeněk Susa 2010.

3 BIMAN, Stanislav – CÍLEK, Roman: *Poslední mrtví, první živí*. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1989.

svědectví jasná personální i věcná souvislost, byť ji nelze ověřit z jiných zdrojů. Autor ji však nemohl zachytit, protože se v tomto případě opírá jen o literaturu nebo o československé prameny. Publikované výpovědi údajných svědků nezaregistroval, poněvadž kompletně opomenul vůbec nejrozsáhlejší vyhnaneckou dokumentaci, která obsahuje desítky svědectví k danému tématu.⁴ Mimochodem tato sbírka má s Padevětovými průvodci společný jeden důležitý rys – její vydavatel se také neodhodlal kriticky ji vyhodnotit a interpretovat. Dalším systematicky nevyužitým, byť z hlediska časových nároků na rešeršování velmi náročným zdrojem vzpomínek jsou krajanská periodika, která jsou k dispozici prakticky pro každý někdejší německý okres či větší město v českých zemích. Pokud jde o použitou literaturu, lze poukázat na nereprezentativní výběr diplomových prací zpracovávajících regionální a lokální násilné incidenty z jara a léta 1945. Stranou zůstaly zejména ty starší z devadesátých let; možná proto, že ještě nebyly digitalizovány v informačních systémech univerzit, a nelze je proto „vygooglovat“.

Okruh rešeršovaných pramenů a literatury není v recenzovaných průvodcích nijak definován a ohraničen. Přihlédneme-li k absenci kritické práce s obojím, může se programové odmítnutí interpretace jevit jako autorský a vydavatelský alibismus. Otázka zní, zda lze čtenářům předkládat informace jako čistou (rozuměj hodnocením nezatíženou) surovinu, a zároveň rezignovat na ověření a garantování jejího původu.

Nahodilost jako metoda: mezi úplností a reprezentativností

Ačkoliv jsou pod oběma svazky průvodce „podepsáni“ tři recenzenti, a mělo by jít tedy o odborně lektorované dílo, jsme konfrontováni s prohřešky, které by ohrozily úspěšnou obhajobu leccaké kvalifikační práce. Charakteristickým rysem obou svazků je naprostá svévole v citacích literatury a pramenů.⁵ U řady hesel není dokonce

4 SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, sv. IV/1–2: *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei*. Bonn, Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegesgeschädigte 1957; srv. k tomu BEER, Mathias: Im Spannungsfeld von Politik und Zeitgeschichte: Das Großforschungsprojekt „Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa“. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, roč. 46, č. 3 (1998), s. 345–389.

5 Viz např. PADEVĚT, J.: *Krvavé léto*, s. 390, pozn. 998.

uveden žádný zdroj informací, a to ani v případě, že autor evidentně prezentuje konkrétní narativ a některá fakta sám reprodukuje jako „údajná“. O tom, kdo je udává, však mlčí.⁶ Některé jiné kauzy v *Krvavém finále* jsou naopak rozpracovány disproporčně podrobně, ale ani zde poznámkový aparát neplní svou funkci. Citace archivních pramenů často odkazují jen na fond, u některých čísel není zřejmé, zda označují karton, či inventární jednotku. Zásadně nejsou identifikovány konkrétní citované dokumenty, které se za archivními citacemi skrývají, ani jejich typ a datum vzniku. V citacích použité zkratky archivů a fondů nejsou nikde rozklíčovány a celý seznam archivních pramenů je nesystematický, chaotický a neplní svoji základní funkci. V *Krvavém létě* se situace opakuje. Archivní fondy jsou opět uváděny nesoustavně, literatura je pomíchána s prameny. Autor zde navíc prezentuje také seznam využitých webových stránek, opět ale chybí bližší identifikace a popis online přístupných dokumentů a další standardní náležitosti, jako je například datování přístupu na webové adresy. Citace z literatury někdy obsahují pouze určení autora, a nikoliv díla.

V důsledku nesystematické výzkumné práce předkládají průvodce také nesystematický souhrn poznatků. *Krvavé finále* přitom podává ve srovnání s *Krvavým létem* o poznání ucelenější informace, navíc se snaží o jmenovitý výčet obětí, což je dáno také jiným charakterem a dostupností pramenné základny i předchozího výzkumu. I zde však platí výhrady k absenci kritiky pramenů a literatury.

Dílo si nenárokují licenci na úplný výčet všech násilných incidentů na jaře a v létě 1945, což je při charakteru doby a všudypřítomnosti násilí pochopitelné. Pro způsob jejich vyhledávání však evidentně nebyl zvolen žádný systematický postup a zčásti byl patrně dosti nahodilý, byť nepochybuji, že velmi extenzivní. Nejsou také nastavena žádná kritéria pro výběr a zařazení popisovaných případů do dokumentace. Tak jsou v *Krvavém létě* nahodile zachyceny například některé individuální incidenty mezi rudoarmějci a příslušníky československých ozbrojených formací, kterých však dobová situační hlášení registrují desítky. V průvodcích je zaznamenán i případ kolektivní sebevraždy, těch se však odehrály stovky až tisíce. Na druhé straně uniklo autorovi vypálení a vyvraždění části obce Sobotín na Šumpersku příslušníky Rudé armády 9. května 1945.⁷

U některých hesel není vzhledem k zaměření publikací důvod zařazení vůbec zřejmý, explicitně totiž nepoukazují k násilnostem. Zvláštní příklad zpracování hesla nalezneme v *Krvavém létě* pro obec Hněvice (okres Litoměřice). Dovídáme se, že zde byl zřízen zajatecký tábor pro německé vojáky, kam mělo být transportováno pět tisíc zajatců z pražských táborů. Nenajdeme zde žádné konstatování násilností, žádný odkaz na zdroj informace, zato velkou fotografii identifikovanou jako „ilustrační“ snímek skladu zbraní Revolučních gard, ovšem bez datace a lokalizace,

6 Jako příklad za mnohé další lze uvést celou podkapitolu zpracovávající nacistické zločiny na území Prahy 8 (TÝŽ: *Krvavé finále*, s. 41–43).

7 Viz JASŠ, Richard: Vypálení a vyvraždění části Sobotína na sklonku druhé světové války. In: Podesní: *Vlastivědný časopis Velké Losiny*, č. 21 (2017), s. 9–14.

evidentně i bez vztahu k Hněvicím (zřejmě jde o pražskou fotografii).⁸ Podobně bez zmínky o aktech násilí heslo č. 3 v oddíle věnovaném Karlovarskému kraji informuje o existenci tábora pro německé zajatce v Chebu, spravovaného navíc americkou armádou, která vůči násilnostem na bezbranných lidech vykazovala obecně nižší toleranci.⁹ Hesel, v nichž se o násilí vůbec nemluví, je ovšem v *Krvavém létě* řada. Heslo Leskovice informuje o zřízení pracovního tábora pro Němce, kteří měli pracovat na obnově této obce na Vysočině, vypálené v rámci „krvavého finále“. Zda se stal tábor místem násilné odplaty, se však opět nedovídáme.¹⁰ Heslo Želešice (Brno-venkov) odkazuje na zmínku o existenci internačního tábora pro Němce. „Nejspíše zde docházelo k násilí,“ uvádí heslo s odkazem na Archiv bezpečnostních složek.¹¹ Podobná zařízení, byť o různé velikosti, ve kterých v roce 1945 nejspíše ve větší či menší míře docházelo k násilí, však existovala v celé řadě německých obcí, včetně obou sousedních vesnic brněnského jazykového ostrova, tedy Modřic a Moravan, o nichž v publikaci není zmínka.

Další deficit vykazují recenzované průvodce, pokud jde o opakovaně deklarované úsilí o „mapování“. Geografické ukotvení a vzájemné usouvztažnění hesel je provedeno tím nejpoверхnějším možným a zároveň nešťastným způsobem. Téměř zcela schází historicko-geografické hledisko. Hesla, odpovídající jednotlivým obcím, jsou členěna do kapitol podle území současných samosprávných krajů (a identifikována se současnými správními okresy), v rámci celého kraje jsou ale seřazena podle abecedy. Řazení hesel tak zbytečně dubluje funkci abecedně sestaveného místního rejstříku a znemožňuje postupovat při studiu knihy geograficky po mikroregionech, nebo alespoň v rámci současných okresů. Dobové mapové podklady použité na předělech kapitol pro lokalizaci jednotlivých míst, kde se násilnosti odehrály, jsou velmi nepřehledné a při větší koncentraci zanesených bodů označujících jednotlivé události se kartografická informace v podstatě ztrácí. Totéž lze říci o kruhových mapových výřezech u jednotlivých hesel, které zaznamenávají šipkou přibližnou polohu obcí zhruba v rámci kraje. Tragédii desítky zatčených občanů obce Vícova, která skončila 29. dubna 1945 jejich týráním a povražděním ve dvacet kilometrů vzdálené obci Suchý, nelokalizuje šipka do prostoru mezi Prostějov a Boskovice, kde obě obce leží, ale do mnohem vzdálenějšího území mezi Olomoucí a Lipníkem nad Bečvou.¹² V *Krvavém létě* jsou pro tyto mapky použity mnohem vhodnější, podrobnější mapové podklady, převzaté patrně z některé verze třetího vojenského mapování.

Mimochodem, žádný z použitých mapových podkladů není odcitován. Jako jediný historicko-geografický prvek je v mapách obou svazků zanesena hranice mezi Protektorátem Čechy a Morava a odtrženými územími. Ačkoliv koncentrace míst násilností vykazují ve vztahu k této hranici zřetelné historicko-geografické

8 PADEVĚT, J.: *Krvavé léto*, s. 242.

9 *Tamtéž*.

10 *Tamtéž*, s. 201.

11 *Tamtéž*, s. 557.

12 TÝŽ: *Krvavé finále*, s. 578. Obec Suchý, která byla vlastním dějištěm hromadné vraždy, není předmětem hesla a nenajdeme ji ani v místním rejstříku.

souvislosti, autor rezignuje na jejich vyhodnocení. Jestliže jsou hesla v *Krvavém finále* kategorizována do čtyř skupin a odlišena barevnými čtverečky, je otázkou, proč nebyla tato barevná identifikace přenesena také do map, aby se tak lépe ukázalo teritoriální rozložení protipartyzánských akcí či pochodů smrti.

Zcela stranou zájmu zůstala otázka kontinuity mezi násilím před osvobozením republiky a poté, ať už v celospolečenské rovině, nebo právě z geografického hlediska. Teze, že „krvavé léto“ je vysvětlitelné právě jen na základě zkušenosti s „krvavým finále“, přitom stále patří k hluboce zakořeněným stereotypům, poskytujícím útěchu v konfrontaci s objevováním násilí páchaného Čechy na bezbranných civilistech.

Poměr kvantity informací a kvality poznatků dělá z „krvavých průvodců“ projekt promarněných šancí. *Krvavé finále* sice předkládá zmíněný pokus o typologizaci násilí z hlediska okolností či motivů a rozděluje případy na 1) represí povstání, 2) násilí páchané při ústupu německých jednotek, 3) transporty vězňů a pochody smrti a 4) protipartyzánské operace, případně kombinuje tyto kategorie. Nenabízí však žádný přehled o tom, jak byly jednotlivé kategorie v celkovém počtu násilných incidentů zastoupeny. *Krvavé léto* pak na typologizaci jednotlivých případů rezignuje zcela, přestože odborná literatura – s vědomím složitosti posuzování individuálních motivací pachatelů – se o jistou diferenciaci pokouší. Jiří Padevět sám ostatně v úvodu na stránce nadepsané „Trocha metodologie“ podobnou typologii reprodukuje.¹³ Minimálně bylo možné evidovat násilí, jež souviselo s internací, vyháněním a odsunem osob a s projevy takzvané revoluční spravedlnosti, a pokusit se doložit, vyvrátit či zpřesnit dosavadní závěry, z nichž například plyne, že většina údajných „obětí vyhnání“ nezahynula při vysídlování německých obyvatel, ale za jiných okolností.¹⁴ Dále bylo jistě možné ukázat poměr incidentů, na jejichž páchání se podíleli příslušníci armád, respektive jiných ozbrojených formací, nebo odlišit případy násilí namířené proti zajatým vojákům a civilistům.

Padevětovým průvodcům by zejména slušel systemizovaný katalog sledovaných údajů, které by měla hesla po vzoru místopisných příruček obsahovat, a to i za tu cenu, že některé kolonky zůstanou prázdné. Ve skutečnosti je obsah hesel, která jsou jako místopisná deklarována, naplňován nahodile. Jako jejich součástí by se také dala očekávat co nejúplnější bibliografie či přehled pramenných zdrojů ke každému případu.

Vzhledem k uvedeným metodologickým problémům tak průvodce nejsou ani vyčerpávajícím přehledem, ale možná ani reprezentativním výběrem. Velmi daleko mají také k základům systematické (geografické) informační databáze, jejíž zpracování se s ohledem na současné technické možnosti také nabízí a bylo by možná nejvhodnější formou uchopení tématu při zachování cílů projektu.

¹³ TÝŽ: *Krvavé léto*, s. 9.

¹⁴ Srv. např. ARBURG, A. von – STANĚK, T.: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*, sv. II/3, s. 12–34, zde s. 20.

Vizualita a horror vacui

Samostatnou kapitolou je práce s obrazovým, a zejména fotografickým materiálem. Autor vychází vsťříc poptávce po vizualitě, která je v současné historické kultuře preferovaným způsobem vyjadřování, nahrazujícím textovou naraci. Obrazové ilustrace jsou v Padevětových publikacích používány velmi nesourodě, nekriticky a opět bez jakékoliv reflexe typologie a interpretačních specifík fotografických pramenů. Mezi publikovanými vyobrazeními nacházíme výjimečné fotografie dokumentární, trofejní, vyšetřovací, ale také řadu různých snímků ilustračních, které však v drtivé většině nejsou jako takové jednoznačně identifikovány.¹⁵ Je evidentní, že hlavním hlediskem při výběru a zpracování ilustrací bylo naplnit publikace obrázky, případně jimi doplnit hesla s minimálním textovým sdělením. Žádná pozornost není věnována původu fotografií či vztahu fotografa k zachycené události. Výsledkem je potom opět jakýsi informační *fastfood*. Nejenže se kritikou vyobrazení nezabývá autor, ale dostatečné informace nedostává ani čtenář, který by nad snímky třeba přemýšlet chtěl.

Jeden z ilustrativních příkladů: Hlavní fotografie obálky *Krvavého léta*, zobrazující čekající transport lidí v otevřených nákladních vagonech, je na straně 692 označena popiskou „Jižní Čechy – Divoký odsun (Vladimír Kos)“. Jde o neúplný údaj, nebo skutečně neznáme přesnou dataci a lokalizaci? Jak ale tedy vůbec víme, že snímek vznikl v jižních Čechách a zobrazuje to, co je deklarováno? Je Vladimír Kos autorem fotografie, nebo jejím majitelem?¹⁶ Kde je tedy fotografie uložena a co se tam dá zjistit o jejím původu? Tím však otázky kolem tohoto snímku nekončí. Výřez z jiné části téže fotografie je bez popisu a uvedení zdroje otištěn také u hesla Vyškov,¹⁷ tedy zcela mimo jižní Čechy, a v rozmlžené a zrcadlově převrácené verzi se s ním setkáme ještě jako s ilustračním grafickým podkladem u hesla Květná (okres Svítavy).¹⁸ Fotografie je tedy použita celkem třikrát. Jiným příkladem podobného dvojitého užití fotografie je snímek ozbrojence zabitého v Náchodě-Bělovsi,¹⁹ jehož detail, opět zrcadlově otočený, vyplňuje volný prostor pod heslem Podolánky (okres Frýdek-Místek).²⁰

Velmi nesourodě jsou obrazově dokumentována také místa popisovaných násilností. Tak například fotografie nadepsaná „Náměstí, kde došlo k popravě“, která má dokládat popravu oběšením v Jáchymově, zobrazuje jižní konec protáhlého náměstí, jež ve městě zabírá velkou část údolí o délce téměř dva kilometry.²¹ Snímek

15 Srv. WITTLICH, Filip: *Fotografie – přímý svědek?! Fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011.

16 Jedná se o vydavatele dvou fotografických knih *Květen 1945 v jižních Čechách*, které jsou součástí ediční řady „České květnové povstání ve fotografii“ nakladatelství Mladá fronta.

17 PADEVĚT, J.: *Krvavé léto*, s. 554.

18 *Tamtéž*, s. 463.

19 *Tamtéž*, s. 409.

20 *Tamtéž*, s. 617.

21 *Tamtéž*, s. 203.

zachycuje již neexistující objekt pivovaru, v tom je jistě zajímavý. Řečená exekuce se však odehrála u radnice, tedy na úplně opačném, stovky metrů vzdáleném konci náměstí. Z místa na fotografii nelze na místo poprav y vůbec dohlédnout. Existuje přitom dost fotografií, které místo poprav y zachycují, a navíc je umožňují přesně lokalizovat i v současnosti. Čtenář namísto toho dostává do rukou v lepším případě irrelevantní obrazovou informaci, spojenou s událostí „oslím můstkem“, v horším případě uvěří topografické relevanci snímku a odnese si informaci mylnou, kterou může dále šířit. Na další straně *Krvavého léta* je popsán červnový incident v Karlových Varech, při němž československý voják zastřelil opilého sovětského majora. Událost je ilustrována nesouvisící fotografií, která zobrazuje ústup německých jednotek z města.²² A o několik stránek dál je u hesla informujícího o popravě v obci Krásný Les (Schönwald), ležící u Ostrova (okres Karlovy Vary), umístěna dobová fotografie stejnojmenné obce u Ústí nad Labem.²³ Některé použité dobové snímky obcí – zřejmě nekvalitní náhledy z internetu – jsou tak malé, že lze obce sotva identifikovat, a je otázka, co takové reprodukce, pocházející z celé první poloviny dvacátého století a někdy ještě ze století devatenáctého, vypovídají o popisovaných incidentech. Různými druhy obrazové vaty je vycpána především nezanedbatelná část *Krvavého léta*. Bez ní by v publikaci zbylo mnoho nepotíštěného místa, případně by měla mnohem méně stran.

Naproti tomu mnohé objekty, které jsou v textech jasně identifikovány a jejichž dobové nebo aktuální fotografie lze získat, zůstaly bez ilustrací.²⁴ Některé fotografie zase zachycují inkriminovaná místa, aniž by na to popisek upozorňoval (například most v Kolodějích nad Lužnicí).²⁵ Řada snímků pak nemá popisky vůbec.²⁶ Stávající popisky jsou nesystematické a neobsahují standardizované položky, tedy autora fotografie, její věcný popis, dataci a uložení. Velmi kolísavá je kvalita reprodukcí, u řady z nich bylo nepochybně možné získat kvalitnější tiskové podklady.

Co si myslet například o fotografii na straně 513 *Krvavého léta*, na které je zachycen stojící muž mířící automatem do lesa? Zobrazuje pachatele konkrétního zločinu, anonymního střelce, protagonistu rekonstrukce činu, nebo pytláka? Souvisí fotografie s případem, u kterého je publikována, nebo jde jen o žánrovou ilustraci, čemuž by napovídalo použití rozmlžovacího filtru? Jenže v knize se najdou i ilustrační snímky, u kterých je tento způsob použití explicitně sdělen. Popiska zde chybí, podobně jako u snímku na protější straně, který však má asi zobrazovat místo konkrétního internačního tábora ve Velkém Meziříčí. Nebo jde také jen o ilustraci? Rozlišit mezi dokumentární fotografií a ilustračním snímkem je v Padevětových publikacích často nemožné. Opět to platí především o *Krvavém létě*, kde se autor

22 *Tamtéž*, s. 204.

23 *Tamtéž*, s. 207.

24 Příkladem za všechny může být objekt tzv. Myslivny v Ostrově (*tamtéž*, s. 210).

25 *Tamtéž*, s. 135 n.

26 V knize *Krvavé léto* chybí například na stranách 164, 167 a 168, ale také u řady dalších snímků v obou svazcích.

nemohl opřít o systematicky zpracovávané obrazové dokumentace, jako tomu bylo v případě nacistických zločinů.

„Průvodce“ v současné historické kultuře

Pomineme-li závady způsobené redakční neprofesionalitou či nedbalostí, vyplývá většina problémů recenzovaných publikací z holého faktu konstatovaného již v úvodu – totiž z nedostatečného vymezení, co má vlastně „průvodce“ obsahovat a k čemu všemu má sloužit. Ukazuje se, že za oblíbenou značku průvodce je možné schovat cokoliv. Síla Padevětova prvního *Průvodce protektorátní Prahou* nebo konceptu série publikací brněnského autorského tandemu Alexandr Brummer a Michal Konečný²⁷ spočívá v tom, že přivádějí čtenáře do sevřeného a hmatatelného historicko-topografického kontextu, jímž je konkrétní městské prostředí. Zájemcům se v nich představují známá místa a objekty, jak je neznají, jejich podoba, role a význam v jiné epoše. V dnešním plánu měst lze pak lokalizovat jejich současný stav a využití, případně též jejich absenci. Takové publikace fungují jako průvodce při cestování časem. V „krvavých průvodcích“ bohužel toto kouzlo příliš nefunguje. Většina míst zde nereprezentuje dějinnou epochu, jsou z větší části jen anonymním a často náhodným dějištěm krvavého okamžiku a nenabízejí pohled na proměnu prostředí. Podobnou šanci by nabídlo (hlavně v případě *Krvavého finále*) systematické postižení přítomnosti a podoby hmotné paměťové kultury, která se k tragédiím váže, tedy evidence pomníků a památníků, jejich vznikaní, proměny a případného zanikání. I tento aspekt je však v „krvavých průvodcích“ zachycován nesystematicky a nahodile, takže nás neprovázejí ani historickou pamětí.

Důrazem na vizualitu se Jiří Padevět vědomě nebo bezděky hlásí k trendu současné historické kultury a pohybuje se po stezkách, které v českém prostředí proslapal projekt sdružení Antikomplex „Zmizelé Sudety“ (jehož publikační platformou bylo většinou Nakladatelství Českého lesa v Domažlicích), edice starých fotografií „Zmizelé Čechy“ v nakladatelství Paseka, vzpomínutá ediční řada „České květnové povstání ve fotografii“ nakladatelství Mladá fronta a různé jiné tematické fotokroniky. Zatímco některé obrazové publikace jsou adresovány spíše zájemcům o nostalgické připomínání, spektakulární odhalování či jiný druh vizuálního ožívování minulosti, jiné mají ambici měnit postoj společnosti k určitým kapitolám vlastní minulosti.²⁸

O to se podle všech signálů v mediálním prostoru snaží i Padevětovy průvodce. Obávám se však, že nesystematičností svého zpracování a důrazem na hromadění

27 PADEVĚT, Jiří: *Průvodce protektorátní Prahou: Místa – události – lidé*. Praha, Academia – Archiv hlavního města Prahy 2013; BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal: *Brno nacistické: Průvodce městem*. Brno, Host 2013; TÍŽ: *Brno okupované: Průvodce městem v letech 1968–1969*. Brno, Host 2018; TÍŽ: *Brno stalinistické: Průvodce městem*. Brno, Host 2015; TÍŽ: *Brno účtující: Průvodce městem v letech 1945–1946*. Brno, Host 2017.

28 Srv. ČINÁTL, Kamil: Historie a identita: Pokus o revizi zažitých představ. In: A2, roč. 11, č. 15 (2015), s. 12. Dostupné také online z: <https://www.advojka.cz/archiv/2015/15/historie-a-identita>.

informací před jejich tříděním a usouvztažňováním se stávají mimořádně atraktivními také pro publikum, které před přemýšlením dává přednost právě spektakularitě. Rezignace na interpretaci, či alespoň na vymezení interpretačního pole vede k mylnému a zavádějícímu dojmu, že se nám zde předvádějí dějiny, tak jak se odehrály, bez ideologických deformací. Je známou skutečností, že žádné takové dějiny neexistují. Naopak, dějiny jsou vždy konstrukcí či obrazem minulosti a smyslem historické vědy je, aby tyto obrazy vznikaly ve vzájemně kompatibilním kódu, dohledatelným a ověřitelným způsobem. „Krvavé průvodce“ tak nejsou ničím jiným než koláží fragmentů z různých prefabrikovaných obrazů s nefunkčním manuálem. Každý si z nich podobným způsobem, jakým jsou sestaveny, může nakonec vytáhnout, co chce. V posledku tak vyjdou vstříc i těm, kteří se budou chtít opevnit v pozicích tradičních nacionálně charakteristických historických vyprávění.

Odhlédneme-li od na první pohled atraktivní a netradiční publikační formy, z hlediska kultury historického poznávání znamená Padevětovo dílo spíše regres k pouhému sběratelství starožitností, kde je historické tázání obětováno ideálu rozsahu a úplnosti sbírky. Způsob práce se zdroji, jejich relevancí a reprezentativností napovídá, že autor takové sběratelské vášni do značné míry podlehl.

Zůstává však neoddiskutovatelným faktem, že obě recenzované publikace a jejich mediální obraz sehrávají pozitivní roli při popularizaci minulosti, a zejména velmi názorným způsobem představují rozsah násilí na území Čech, Moravy a Slezska na jaře a v létě 1945. Lépe než četným odborným studiím se jim tak ve formě koláže podařilo zpřítomnit skutečnost, že násilí na přelomu okupace a osvobození bylo v roce 1945 integrální součástí žité reality a že například pojem „exces“ pro označení násilných činů vůči německému obyvatelstvu může být vnímán jako zavádějící eufemismus, poskytující útěchu tváří v tvář všudypřítomnému zlu. Pozitivně lze přijmout také základní poselství díla, kterým je varování před banální povahou zla, před nímž si nikdo a nikdy nemůže být jist a vůči jehož páchání není žádná společnost imunní.

Je-li řeč o historii a popularizaci, je možná namístež zamyslet se nad tím, co vše může popularizace znamenat. Je rozdíl mezi popularizací vědy, v našem případě dějepisectví, popularizací výsledků vědeckého výzkumu, popularizací konkrétní badatelské otázky a popularizací historických událostí. Popularizace otázek, výsledků bádání a badatelské práce, případně i jejích protagonistů, tak aby výsledek našel cestu k širokému publiku, je pochopitelně těžší disciplínou, ale má také vyšší přidanou hodnotu, protože kromě poznatků samotných šíří rovněž povědomí o kultuře tázání a poznávání. Naproti tomu k popularizaci historické události postačí často nějaký atraktivní aspekt, jako je třeba zločin, smrt či intimita. I tak může mít velmi rozdílné formy, počínaje amatérským popisováním a dokumentací až k různým podobám historického bulváru. Nemyslím, že Padevětovy „krvavé průvodce“ prvoplánově sázejí na bulvární atraktivitu násilí. Dokonce svým způsobem míří k popularizaci důležitých otázek. Oba svazky by však zasluhovaly více prostoru pro kritické myšlení a více času pro profesionální ediční zpracování.